

સંસ્કૃત ભાષાનું મહત્વ

પ્રભુભાઈ એમ. પારઘી
(M.A., NET, JRF)

દુનિયાની સૌથી પ્રાચીન ભાષાનું ગૌરવ ભારત દેશને મળ્યું છે. સંસ્કૃત એ સૌથી પ્રાચીન ભાષા છે સંસ્કૃત એ દેવોની ભાષા છે ભારતની વિરાસત અને ઇતિહાસ સંસ્કૃત ભાષામાં લખાયેલો જોવા મળે છે સંસ્કૃત સાથે આપણી સંસ્કૃતિ જોડાયેલી છે વર્તમાન સમયની બધી જ ભાષાઓનો ઉદ્ભવ સંસ્કૃત ભાષા માંથી થયેલો હોવા જાણવા મળે છે તેમ છતાં આપણી આ સંસ્કૃત ભાષાની વર્તમાન સ્થિતિ દયનીય જોવા મળે સંસ્કૃત વિષય શાળાઓમાં આજે એક સામાન્ય વિષય તરીકે રાખવામાં આવે છે આપણા જીવનમાં સંસ્કૃત ભાષાનું ખૂબ જ મહત્વનું સ્થાન છે તેમ છતાં તેનું મહત્વ આપણે ઓછું આંકીએ છીએ તે આપણા દેશનું દુર્ભાગ્ય છે વર્તમાન સમયે સરકાર સંસ્કૃત ભાષાને વધુને વધુ પ્રોત્સાહન આપવા માટે કેટલીક સંસ્કૃત યુનિવર્સિટીઓની સ્થાપના કરી રહી છે તે ખૂબ જ સારી બાબત છે. અહીં આપણે સંસ્કૃત ભાષાના મહત્વ વિષે વાત કરીએ.

વિશ્વની સૌથી પ્રાચીન અને દરેક ભાષાની જનની એવી સંસ્કૃત ભાષાની ઉત્પત્તિ આશરે ૩૫૦૦ વર્ષ પહેલાં થઈ હોવાનું મનાય છે. રામાયણ, મહાભારત, વેદો, ઉપનિષદો અને અન્ય ધાર્મિક ગ્રંથો સંસ્કૃત ભાષામાં જ લખાયેલા જોવા મળે છે ભારત સરકાર દ્વારા સૂચિત થયેલી ૨૨ ભાષાઓમાં સંસ્કૃત ભાષાનો સમાવેશ થાય છે ઉપરાંત દેવભૂમિ તરીકે ઓળખાતા ઉત્તરાખંડ રાજ્યની એ મુખ્ય રાજ્ય ભાષા છે. દુનિયાનું સૌથી મોટું શબ્દ ભંડોળ સંસ્કૃત ભાષામાં છે . ૧૦૨ અબજ ૭૮ કરોડ ૫૦ લાખ શબ્દોનો ઉપયોગ અત્યાર સુધીમાં આ ભાષામાં થઈ ગયો છે. સંસ્કૃત ભાષાની આટલી બધી ખાસિયતોને પરિણામે સહજ પાણે સંસ્કૃત પ્રત્યે આદરભાવ ઉત્પન્ન થાય છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં શબ્દોની વાત કરીએ તો સંસ્કૃત ભાષાનું શબ્દ ભંડોળ અને સમાનાર્થી શબ્દો ખૂબ જ વ્યાપક પ્રમાણમાં જોવા મળે છે જેની આપણે કલ્પના પણ ન કરી શકીએ. તેના કેટલાક ઉદાહરણો અહીં રજૂ કરું છું હાથી શબ્દ માટે સંસ્કૃતમાં ૧૦૦ જેટલા સમાનાર્થી શબ્દો છે પાણી માટે સંસ્કૃત ૭૦ થી વધુ સમાનાર્થી શબ્દો છે. પ્રેમ શબ્દ માટે સંસ્કૃત ૮૮ જેટલા સમાનાર્થી શબ્દો છે . જવું, ક્રિયાપદ માટે સંસ્કૃતમાં ૧૨૨ જેટલા સમાનાર્થી શબ્દો છે. આટલી બધી સંસ્કૃત ભાષાની વિશેષતા અને વૈવિધ્યતા છે એનાથી પણ વધારે નવાઈની વાત તો એ છે કે આ દરેક સમાનાર્થી શબ્દ ચોક્કસ સમયે વાક્ય રચનામાં જ વપરાય છે એને ગમે ત્યારે વાપરી શકાતો નથી.

સંસ્કૃત ભારતની એક શાસ્ત્રીય ભાષા છે, જે દુનિયાની સૌથી જૂની ભાષાઓ માંથી એક છે. સંસ્કૃતનું ભારતીય યુરોપિય ભાષા સમૂહની ભારતીય ઈરાનીયાન શાખાની ભારતીય આર્ય ઉપશાખામાં વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું છે એ આહિમ ભારતીય યુરોપીય ભાષાને ઘણી મળતી આવે છે આધુનિક ભારતીય ભાષાઓ જેવી કે ગુજરાતી, હિન્દી, ઉર્દુ, કાશ્મીરી, ઉડિયા, બંગાળી, મરાઠી, સિંધી, પંજાબી, નેપાળી વગેરે ભાષાઓ સંસ્કૃત ભાષા માંથી જ ઉત્પન્ન થઈ છે. આ બધી ભાષાઓમા યુરોપીય વાણજરાઓની રોમન ભાષાનો પણ સમાવેશ થાય છે હિન્દુ ધર્મના લગભગ બધા જ ધર્મગ્રંથો સંસ્કૃત ભાષામાં લખવામાં આવે છે આજે પણ હિન્દુ ધર્મમાં વાસ્તુ પ્રસંગે હવન પ્રસંગે, લગ્ન પ્રસંગે, મૃત્યુ પ્રસંગે જે

કોઈ પણ વિધિ કરવામાં આવે છે તે મોટા ભાગે સંસ્કૃત ભાષામાં જ કરવામાં આવે છે આ રીતે જોઈએ તો સંસ્કૃત ભાષા એ મહાન છે.

સંસ્કૃત એ આદિકાળથી બોલાતી પ્રાચીન ભાષા છે તે સંસ્કૃતિ પણ છે સંસ્કૃત ભાષાનો ઉપયોગ માનવ સાથે દેવો પણ કરે છે. સંસ્કૃતનો અર્થ કેટલો સરસ છે. સંસ્કૃત એટલે સારી રીતે સંસ્કારિત કરેલું. આજે સામાન્ય જનને સંસ્કૃત બોલવું, વાંચવું, સમજવું ઘણું અઘરું લાગે છે પણ જો ધ્યાનપૂર્વક તેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો શીખવામાં જરાય અઘરું નથી. સંસ્કૃત શીખવા માટે સરળ ઉપાય સૌ પ્રથમ સંસ્કૃત વ્યાકરણ ભણો તો જરાય અઘરું ન લાગે. વ્યાકરણ એટલે પોતીકીભાષાનું મુખ્ય અંગ છે. વ્યાકરણ વગરની ભાષા એટલે દૂધ વગરની ખીર, ઘી વગરના લાડુ જેવું. જે રીતે દૂધ વગર ખીર અને ઘી વગરે લાડુ શક્ય નથી. એમ વ્યાકરણ વગર ભાષાનું મહત્ત્વ નથી.

જેમ બાળક મા પાસે સુરક્ષિત રહે છે એવી રીતે સંસ્કૃત ભાષા દરેક ભાષાની મા જેવી જ છે. આજના સમયમાં દુનિયા સાથે તાલ મિલાવવા જતાં આપણને આપણી ભાષાનું મહત્ત્વ નથી સમજતું. સંસ્કૃત ભાષા ધ્યાનથી સાંભળો, એના સુભાષિત, શ્લોકમાં આ બધું કહી દીધું છે. આપણા ભારત દેશના મુખ્ય ધર્મોમાં સંસ્કૃત ભાષાનો ઉપયોગ થયો છે. હિન્દુ ધર્મના 'રામાયણ', 'મહાભારત', 'વિષ્ણુ પુરાણ' ભાગવદ્ગીતા' જૈન ધર્મના નવ તત્ત્વો કમ્મ પૈઠી તત્ત્વાર્થ આ બધા સંસ્કૃત ભાષામાં જ રચાયેલાં છે.

જૈન ધર્મમાં આવતી પ્રાર્થનાઓ, ભક્તામર સ્ત્રોત, કલ્યાણ મંદિર સ્ત્રોત, જૈન પંજરી સ્તોત્ર સંસ્કૃતનાં છે. સંસ્કૃત વ્યાકરણ માટે મહાન જૈનાચાર્ય પૂ.શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યએ સિદ્ધહેમ શબ્દાનુશાસનની રચના કરી અને સમસ્ત સંસ્કૃત ભાષાનું ગૌરવ સાથે ગુજરાતનું માન વધાર્યું. સંસ્કૃતનું એક સરસ સુભાષિત છે.

भाषासु मुख्या मधुरा दिव्या गीर्वाण भारती ।
तस्माद्धि काव्यम मधुरम तस्मादपी सुभाषितम ॥

એટલે કે, સંસ્કૃત બધી ભાષાનો ભગવાન છે. સંસ્કૃતનું સાહિત્ય અને કાવ્ય મધુર અને ઉત્તમ સુભાષિતોથી ભરપુર છે. આજે ઘણા લોકો સંસ્કૃત તરફ પાછા ફરી રહ્યા છે, સાચા હૃદયથી જોડાઈએ તો સંસ્કૃત ભાષાનું જે મહત્ત્વ છે તેને પ્રાપ્ત કરવામાં જરાપણ વાર નહીં લાગે.

'વસુદેવ કુટુંબકમ'નું સૂત્ર આપનાર સંસ્કૃત આપણી પ્રાચીન સાંસ્કૃતિક વારસાના પ્રતિક જેવી ભાષા આપણી વચ્ચે દિવસે-દિવસે સિમિત બનતી જાય છે. સંસ્કૃતનું મહત્ત્વ સમજવામાં આપણી આંખે જે આધુનિક વિશ્વના ચમકારાથી અંધારા આવી ગયા છે તે ટેકનોલોજી અને વિજ્ઞાનને હવે ભારતની મૂળભૂત ધરોહર અને સર્વ ભાષાની જનેતા એવી સંસ્કૃત ભાષાનું મહત્ત્વ સમજાય છે.

માત્ર ભારતની જ નહીં વિશ્વની પ્રાચીન ભાષા સંસ્કૃતમાં વિજ્ઞાન, ભાષા સાહિત્ય અને ટેકનોલોજીના ગૃહ રહસ્યો છુપાયેલાં છે. સંસ્કૃત ભાષા સંપૂર્ણ ભાષા છે, હતી અને કાયમ રહેશે. વિદ્વાનોના વિશ્વએ સંસ્કૃતને ખૂબ જ પવિત્ર, કુદરતી અને વાસ્તવિક ભાષા સ્વીકારી છે. તમામ ધર્મના તત્ત્વચિંતક બુદ્ધિજીવીઓ સંસ્કૃતના ઉપાસક રહેલાં છે. કેમ કે સંસ્કૃતએ પૂર્ણ ભાષા છે.

શુદ્ધ ઉચ્ચારણ, ઉચિત વ્યાકરણ, વિવેક અને ભાષા અને વ્યક્તિત્વનો સંપૂર્ણપણે તાલમેલ સંસ્કૃત ભાષા જ જોવા મળે છે. અત્યારે અંગ્રેજીને ગ્લોબલ લેગવેજ માનવામાં આવે છે પણ તેની અનેક મર્યાદાઓ છે. અંગ્રેજી KNOW 'નો' અને NO 'નો'માં ઉચ્ચારણ એક છે, પરંતુ અર્થમાં ખૂબ મોટો તફાવત છે જ્યારે કે સાઈલન્ટ થઈ જાય છે. તો ક્યાંય સાઈલન્ટ થઈ જાય છે. અંગ્રેજીની આ મર્યાદાના કારણે કોમ્પ્યુટરની ટોર્કીંગ લેગવેજ માટે સંસ્કૃત સંપૂર્ણ પણે યોગ્ય પૂરવાર થઈ રહી છે.

આવનાર દિવસોમાં ભારતની જે ભાષા ભારતમાં જ કર્મકાંડની ભાષા બનીને રહી ગઈ છે તેને વિશ્વનું વિજ્ઞાન ગળે લગાડશે આપણે અહીં સંસ્કૃત યુનિવર્સિટીની સ્થાપનાઓ થઈ ગઈ છે. પરંતુ આ યુનિવર્સિટીમાં તૈયાર થતાં પંડિતો અને ધર્મ-કર્મકાંડ અને શાસ્ત્રોના જ્ઞાનથી વિશારદ બનાવવામાં આવે છે. કોમ્પ્યુટરનું જ્ઞાન અપાતું નથી વિશ્વ જ્યારે સંસ્કૃતને કોમ્પ્યુટરની ટોર્કીંગ લેગવેજ બનાવવા ભારતની મદદ માંગશે ત્યારે સંસ્કૃતના નિષ્ણાંત હશે તેને કોમ્પ્યુટરનું જ્ઞાન નહીં હોય અને કોમ્પ્યુટર જાણકારને સંસ્કૃત નહીં આવડતું હોય, કોમ્પ્યુટરની ટોર્કીંગ લેગવેજ માટે નિષ્ચિયત ઉચ્ચારણ અને તેના અર્થનો તાલમેલ જરૂરી છે.

કોમ્પ્યુટર માટે 'જો બોલા વહી લીખા, લીખેગા વહી પઢેગા' માટે સંસ્કૃતમાં શુદ્ધ આચરણ અને શબ્દથી કોમ્પ્યુટરની ટોર્કીંગ લેગવેજ દુરસ્ત ચાલશે. દુનિયાની કોઈપણ ભાષા કોમ્પ્યુટર માટે સંસ્કૃત જેવી પરફેક્ટ નથી. સંસ્કૃત ભાષામાં પ્રત્યેક શબ્દનો ચોક્કસ અર્થ અને એકરૂપતાનું વિજ્ઞાન રહેવું છે. સંસ્કૃત ભાષા 'વસુદેવ કુટુંબકમ' પારિવારિકનો આદર શિખવે છે. અંગ્રેજી ભાષા વિશ્વને બજાર ગણે છે. બજારમાં માત્ર વેપાર હોય, પરિવારમાં પ્રેમ હોય, પ્રાચિન સંસ્કૃત ભાષાનું મહત્વ હવે વિશ્વને સમજાઈ ચુક્યું છે. સંસ્કૃત ભાષા વગર વિદ્વતા આવતી નથી. ભારત પોતાની ધરોહર ભૂલી ગયું છે અને દુનિયાભરના દેશોમાં સંસ્કૃત શિખવાની તાલાવેલી લાગી છે.

સોમનાથની સંસ્કૃત યુનિવર્સિટીમાં ઈસ્લામિક દેશો સહિતનું વિશ્વ જ્ઞાન લેવા કતારમાં ઉભું છે ત્યારે આપણે પણ સંસ્કૃતનું ગરીમા સમજીને તેનું જતન કરવું જોઈએ. સંસ્કૃત માત્ર શાસ્ત્રની ભાષા નહીં વિજ્ઞાનનું શસ્ત્ર પણ છે. સંસ્કૃત થકી ભારત ફરીથી વિશ્વગુરુ બનવા મક્કમ રીતે આગળ વધી રહ્યું છે ત્યારે ભારતીયોએ પણ સંસ્કૃતનું મહત્ત્વ વહેલાસર સમજી લેવાનો સમય પાકી ગયો છે.